
JOAN VENY

**SOBRE EL VALENCIÀ *GEMECAR*
'GEMEGAR'**

INTRODUCCIÓ

1. Fa deu anys (Veny 1991), en estudiar les concomitàncies entre català i aragonès, en distingia tres grups:

1) mots (o variants) generals, o quasi generals, en ambdós dominis (*budells/bodillos*), sovint en època medieval (cat. *ramat*/arag. *ramado*);

2) mots o variants que, dins el català, només afecten el català nord-occidental (cat. *birbar* 'eixarcolar'/arag. *bribar*);

3) mots o variants que, dins el català, només afecten una part del nord-occidental (cat. *revolví*/arag. *revolvín* 'remolí', cat. *baldador*/arag. *baldeador*).

Es tracta d'afinitats que obeeixen a condicionaments de «continuïtat d'àrea lingüística», realitzada en territoris de dialectes constitutius: un fons llatí –o, eventualment, de substrat– comú desemboca en resultats paral·lels, sense que puguem atribuir influència d'un domini sobre l'altre.

Són casos diferents els de les concomitàncies del valencià, dialecte consecutiu, amb l'aragonès. Quan una unitat lèxica (o una variant fonètica) es troba en valencià i en aragonès, pot ocórrer:

4) que el mot es trobi en valencià i en aragonès actuals: cas de *grill(o)* 'llagost'/*grill(o) cantador* 'grill';

5) que el mot es trobi en valencià actual i en aragonès antic: *sinse* 'sense', *llanda* 'llauna', *carcallada* 'cop de rialla';

6) que el mot es trobi en valencià antic i en aragonès actual: *lolo* 'avi' (Veny 1991: 100-103).

Aquestes coincidències són atribuïbles a les colonitzacions d'aragonesos i, especialment, a llurs aveïnaments en terres valencianes, segle rere segle, després de la conquesta de Jaume I; això, deixant a part els contactes ramaders i comercials entre una i altra comunitat.

2. Avui m'ocuparé d'un cas concret: la variant valenciana *gemecar* 'gemegar', amb una consonant intervocàlica sorda, contrària a l'evolució normal que esperaríem en català, *gemegar* (< llat. GEMICARE, derivat de GEMERE¹), que ocupa la resta del domini lingüístic, amb els seus derivats (*gemegós*, *gemegor*, *gemeguejar*²).

Tractaré de demostrar que la proposta de mossarabisme no té fonament i que, en canvi, des de l'òptica de la geolingüística, i a la vista de la documentació, cobra versemblança la proposta d'aragonesisme.

ÀREACATALANA

3. L'ALC de Griera no conté un mapa que permeti estudiar els resultats del concepte 'gemegar'; en canvi, sí que ho fa l'ALDC (mapa 21), la qual cosa confirma l'ús força general, suposat per Coromines, de *gemecar* en valencià: «Modernament sembla ser allà [al País Valencià] bastant general» (DECat, s.v. *gemegar*).

Segons aquelles dades, s'estén pel valencià meridional i central, en divuit localitats; també es troba en diverses poblacions de l'Aragó catalanòfon (vegeu mapa).³ Atès que el mot alterna sovint amb altres sinònims (*queixar-se*, *somicar*), és segur que localitats on s'ha recollit un d'aquests mots coneix també *gemecar*; és el cas de Sorita, on l'ALDC registra *queixar-se*, mentre que l'ALDT (m. 6) recull *gemecar*, a més de *querellar-se*. L'ALDT, microatles que densifica la xarxa de punts, ens forneix noves ocurrences de *gemecar* en localitats que no ha enquestat l'ALDC del Maestrat i els Ports de Morella.⁴

Algunes monografies corroboren aquests resultats:

Alacant (terme municipal i poblacions veïnes): «*Gemecar*: fer gemecs o sorolls planyívols» (Segura 1996: 190).

Peralta de la Sal: «*Chemecá*. Gemir, gimotear, chemecar»; «*Chemecán*. Lamentándose» (Meler et al.1998: 61).

(1) Vegeu REW 3722 (on s'esmuny l'errata «arag. *chemezar*»), FEW s.v. *gemicare*, García de Diego (1985: 280).

(2) Salvat v. 1912 i Salvat 1934 adueixen un *ant. gemessagar*, pouat en Labèrnia (1839 i 1888-1892), en el Quintilingüe 1839 o en Esteve 1803.

(3) Les dades referents a l'aragonès es basen en el mapa 1474 del ALEANR. Agraieixo a Pedro Monzo la seva gentilesa de confeccionar el mapa que adjunto tot connectant l'àrea catalana de l'ALDC amb l'aragonesa de l'ALEANR.

(4) Aquestes localitats són Castell de Cabres, Herbers, les Coves de Vinromà, Albocàsser, Vilanova d'Alcolea, Ares, Xert, el Portell, Sorita, Morella, el Boixar, Torredarques (ALDT: m. 6).

DOCUMENTACIÓ CATALANA

4. Tenim documentació des del s. xv fins al s. xx, present en obres lexicogràfiques i literàries, tant cultes com populars:

Esteve 1489: «*gemequar*» (p. 180); «*jamecar*. Gemere» (p. 194); «Perquè *iemeques*? Quid gemis?» (p. 284).

Tirant 1490: «suspirant y *jamecant*» (ap. Aguiló)

Passi en cobles 1493: «sovint lo qui's riu *gemeca* y suspira» (ap. DCVB, s.v. *gemegar*).

Roís de Corella, *Lo Primer del Cartoixà* 1496: «y les colomes y tortres en to cantar *gemen* i sospiren» (50, ap. Aguiló).

Roís de Corella, *Lo segon del Cartoixà* 1500: «Setenament *jemecà* no perquè li fos mester sospirar ni *gemecar*» (144 v, ap. Aguiló).

C. Ros 1764: «*Gemecar*: gemir: espessar naturalmente, con sonido y voz lastimosa, la pena, congoxa y dolòr, que aflige y comprime el corazón».

Sanelo 1803: «*Gemecar*. Gemir».

Pastor 1827: «*Gemicar*, gemir».

Lamarca 1839: «*Chemecar*. Gemir» *cá*, *-da*. Gemido, por la acción y efecto de gemir. *Gemecador*, *-hor*, *-ra*. *Gemidor*, *-ra*. *Gemecament*. V. *gemecá*, *-da*. *Gemecánt*. Gimiendo. *Gemecar*. Gemir, en algunas acepciones. *Gemecát*, *-cá*, *-da*. Gemido. *Gemequet*. Gemidico, *-llo*, *-to*. *Gemich*. V. *Gemech*. *Gemicar*. V. *Gemecar* y sus derivados».

Escrig 1851: «*Geméch*. Gemido en algunas acepciones. *Geme*».

Altet 1855: «—Frare vullch ser... perquè m'ho mana Deu. —No ho seràs, respón ell *gemecant*»; «...les mullers que *gemecant* se queixen».

Palanca 1859: «...oüint els seus rellinchos / el còr *chemeca!*».

Escrig-Llombart 1887: «*Gemecar*. Gemir. Expresar naturalmente, con sonido y voz lastimera la pena que aflige el corazón». «*Gemicar*. Gemir. Lo mismo que *gemecar*».

Martí Gadea 1891: «*Gemecar*. Gemir: espesar con acento y voz lastimera que aflige el corazón. || Met. Aullar algunos animales, imitando el gemido del hombre».

Morales 1910: «sos llavis rojos *gemecaren* un, imperceptible casi, sospir dolorós»; «Quant Candelaria pogué parlar, *gemecà* trista i doloridament»; «Baixà el cap sense *gemecar* una paraula»; «Son molts els que se veuhen arruinats y ploren y *chemequen*».

Crit Valencià 1912: «dependents que *chemequen* baix la seuha esclavitud».

Puig-Espert 1919: «Les dos ànimes s'havien conegut i volien *gemecar* unides»; «Els pares *gemecaven* en la desesperació».

Sánchez-Gil 1931: «(*Chemecant*) Què vol vostè que hiacha?»; «(*Chemecant*) Pascua, per Deu».

Pascual Tirado 1935: «ficant-se en la seua alqueria, a *gemecar* de pena i de despit»; «Les petrolieres *chemequen* vibrant i esgarrades»; «¿Per que *gemeques* i xilles?»; «encorbat i *gemecant* dels esforços que fea»; «los patos *gemecant* son escandalós pet, pet»; «aixina estigué un rato *gemecant*».

Martínez 1912: «Entre banch i banch, ix un frare *gemecant...*»; «la mare *gemeca* y plòra al costat del seu fillet mort».

Martínez 1947: «no li valgué [...] el plorar i *gemecar*».

Sánchez Navarrete 1950: «fet manoll de nafres, sempre *gemecant*»; «Que com el riu / el aigua porta a la mar, / me fa per tu *gemecar* / el voler que 'n mon cor viu»; «*gemecar* plens de sentiment i dol».

Llorente: «*gemecant*» (ap. DECat).

També tenim documentació de l'adjectiu *gemecós*:

López-Chàvarri 1907: «aquell famós concert que en un teatro va 'n ferne uns quants amichs de la estiramenta *gemecosa*».⁵

La variant *gemicar* que, com a forma antiga, apareix en Labèrnia (1839, i després 1888) i que reprenen Aladern (1904), Salvat (1912 i 1934) i Rovira i Virgili (1914) podria ser un manlleu lexicogràfic al valencià (cf. Pastor *gemicar*) o, més aviat, a l'occità.

ARAGONÈS

4. L'aragonès presenta una àrea força compacta del tipus *gemecar*, amb la sorda intervocàlica [k], amb oscil·lació de la palatal inicial entre [tʃ] (*chemecar*), conseqüència de l'ensordiment del correlat sonor, realitzat dins el sistema de l'aragonès, i l'articulació [χ], resultat de la substitució de la primitiva palatal per aquesta velar deguda a un contacte de llengües castellà-aragonès (i que va canviar semblantment *aixada* per *a[χ]ada*, etc., cf. Veny 1994); aquesta variant ocupa la part meridional i sudoccidental del domini aragonès (vegeu el mapa).

La informació geolingüística es corrobora amb la que ens forneixen les monografies i vocabularis dialectals.

Per a l'aragonès general:

Borao (1908: 206): «*Chemecar*. Quejarse sollozando. *Chemeco*. Quejido, sollozo».

Pardo (1938: 118): «*Chemecar*. Quejarse sollozando. *Chemeco*. Quejido, sollozo. *Chemequido*. *Chemecos*, quejidos muy fuertes y prolongados. *Chemecón*. *Chemeco* fuerte y breve».

Per a Ribagorça (cal tenir en compte que, segons els autors, es barregen dades de parlars aragonesos i catalans):

Coll (1903, 65): «*Chemecá*. *Chemecar* (Borao). Ribagorza».

Ferraz (1934: 46): «*Chemec*. Quiere decir gemido. *Fas uns chemecs que espanten* [...] En otras regiones de Aragón dicen *chemeco*». «*Chemecar*. Significa gemir. *No chemeques més que mes fas po*. [...] . Con el anterior es este vocablo muy usado en toda la región aragonesa».

(5) He extret la informació literària moderna de la base de dades del Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, que he pogut consultar gràcies a l'amabilitat del seu director, Joaquim Rafel, així com de Josep M. Domènech, per als quals deixo constància de la meua gratitud.

- Haensch (1960, 77): «*Chemecá* (Renanué, Espés, Bonansa)».
- Andolz (1977): «*Chemecar*. Quejarse, lamentarse, emitir chemecos (Huesca, Ribagorza)»; també *Chemeco* i *chemecón* «chemeco fuerte y breve».
- Per a Echo: Kuhn (1935: 35 i 242): «[tʃomekár], quejarse», «[tʃomekó], quejido»
- Per a Chistau: Mott (2000, 91): «*chemecar* (a) [tʃemekár] esforzarse (respirando); coexiste con *ixafegar*, *manchar*, *ronflar*; (b) [tʃimikár] gemir (el niño)».
- Andolz 1977: «*Chemecare*. Quejarse, lamentarse, emitir ‘chemecs’».
- Per al Campo de Jaca: Alvar (1948: 80): «el *chemecar* de los niños».
- Per a Navarra: Iribarren (1952): «*Chemecar*. Quejarse sollozando (valle de Romanzado, Roncal, Fustiñana)».
- Reta (1976, 211): «*Gimiquíar* (Eslava)».
- Per a Benasc: Ballarín Cornel (1971: 92): «*Chemecá* [...] Mácho chemecón ye el que chemeque cuán ba cargáu»; també *chemec*.
- Per a Saragossa: Alvar (1953, 166): «*chemecar*».
- Ena (1977: 273): «*Chemecar* ‘sollozar, lloriquear».
- Per a Tarazona i la seva comarca: Gargallo Sanjoaquin (1985: 439): «*Chemecar*. Gemir. *Chemeco*. Gemido».
- Per a las Cinco Villas: Sierra (s.a.): «*chemecar*. Quejarse sollozando. || Contar a otros sus penas para inspirar compasión».
- Per a la Vall de Mezquín: Quintana (1976: 61): «*Chemecar*. Quejarse especialmente las caballerías cuando van cargadas. *Chemeco*. Quejarse mucho. *Qué chemeco llevas!*»
- Per a Calanda: Mindán (1998): «*chemecar*».

PROYECCIÓN MERIDIONAL

6. La variant amb velar sorda es projecta també per parlars castellanòfons del País Valencià i arriba a terres murcianes i andaluses:
- Alt Millars, Alt Palància, Serrania de Chelva, Énguera i la Canal de Navarrés: «*Gemecar*. Gemir»; «*Gemeco*. Quegido, gemido» (Nebot 1985: 447).
- Villar del Arzobispo i comarca: «*Gemecar*. Gemir [...]. Úsase también en Alcublas, Casas Bajas, Chelva, Chulilla, Domeño, Gestalgar y Yesa»; «*Gemeco*. Gemido»; «*Gemecón*, -ona.. Gemidor» (Llatas 1959: 33-34).
- Titaguas i Rubiellos de Mora: «*Gemecar*. Sollozar» (Rojas Clemente: 1815 i Torres Fornes 1903: 195).
- Andolz (1977: 163): «*Jemecar*. Como *chemecar*, sollozar, quejarse, lamentarse».
- Sogorb: «*Gemecar*. Sollozar» (Torres Fornes 1903: 195).
- Ludiente: «*Gemecar*» (Alba 1986: 133).
- Racó d’Ademús: «*Gemecar*» (Gargallo 1987; Antón 2000: 24).
- Comarca de Requena-Utiel: «*Gemecar*. Gemegar, ploriquejar» (Briz 1991: 128).

Murcia: Sevilla (1919: 99): «*Gemequear*. Sollozar, gemir. *Gemequeo*. Acción y efecto de gemequear. Gemido».

García Soriano 1932: «*Gemecar*». (Arag. «chemecar»; val. «gemecar»; cat. «gemenar». intr. Gimotear»; «*Gemequear*. Gimotear»; «*Gemequeo*. Gimoteo».

Zamora Vicente (1943: 275): «*Gemecar* ‘sollozar’ es claro aragonesismo [...]. Es usada por Fernández de Heredia en la Crónica de Conquistadores».⁶

Quilis (1960: 428): «*Gemecar*. Quejarse, lloriquear» (Albacete).

Ortuño-Ortín (1999: 98): «*Gemecar* (Del catalán *gemegar*). Gemir, gemiquear, gimotear, sollozar». (Yecla).

Guillén (1974: 276): «*Gemecar*. Gimotear»; «*Gemequear*. Gimotear»; «*Gemequeo*. Gimoteo». (Oriola).

Coromines suposa que aquestes variants haurien arribat a Andalusia. La suposició esdevé realitat car Salvador (1960: 339) registra *gemecar* per a Cúllar-Baza (nord-est de la província de Granada), el *DRAE* i Moliner recullen *gemiquear* i *gemiqueo* per a Andalusia i Ortuño-Ortín (1999) anota *gemecar* per a Almeria. D'aquesta àrea meridional, on seria mossarabisme, haurien passat, segons Coromines, a l'espanyol d'Amèrica (*gemiquear*, *gemiquiai*), a voltes amb una homonimització amb *Jeremías* i *jeremiadas* (*jeremiquear*, *jerimiquiar*) (*DEL*, *DECat*); també el canari hi hauria jugat algun paper amb el seu *girimiquear* (Gran Canaria, Guerra 1965, ap. Corrales *et al.*).

L'occità pirinenc, especialment gascó, no és aliè a les variants sordes: *gemicà*, *yemicà*, *yemecà* (*FEW*, s.v. *gemicare*; Palay 1961, *DECat*).

DOCUMENTACIÓ ARAGONESA

7. És escassa la documentació que posseïm però suficientment endarrerida per a deduir la seva antiguitat. L'única que coneixem es troba en Fernández de Heredia (s. xv), que ja citava Zamora Vicente (1943: 248): «así como Tederico recontó después, et plorando et *gemeçando*, dixo tales paraulas [...]» (Umphrey 1907: 275); transcripció que Coromines, en bona lògica, corregí per *gemecando*.

MOSSARABISME O ARAGONESISME?

8. Quin és l'origen d'aquesta variant valenciana amb una velar sorda insòlita, aberrant segons la llei de sonorització de les oclusives intervocàliques que, a partir de **GEMICARE*, ha donat *gemegar* a la resta del domini català?

Coromines (*DCEC*: 1954) es decantava primer per una influència de *gemec*, explicació que, cenyint-se al sistema del català, tindria una certa versemblança. El camp derivatiu d'un mot justifica canvis que l'aparten de l'evolució esperada; així, el substantiu *esternut* ha generat la variant *esternutar*, *estornutar*, bé que d'àrea molt

(6) S'ha de corregir *Federico*, del fragment reproduït, per *Tederico*.

restringida (Bassegoda, Santa Pau, cf. Veny 1978: 72), al costat de *esternudar*, resultat normal de l'evolució del llatí STERNUTARE. La comparació, però, amb l'aragonès *chemecar* que té al costat *chemeco*, invalida la proposta.

Més tard, Coromines sembla inclinar-se pel mossarabisme, bé que solament com a una possibilitat: «La conservació de la sorda -C- s'explicaria com a forma mossàrab, i no és idea que es pugui descartar» (*DECat*, IV, 455a).

Quant a la forma andalusa creu que és de procedència mossàrab i que d'aquí, com hem dit, s'hauria transmès al castellà d'Amèrica.

Diria, tanmateix, amb respectuosa discrepància amb el mestre de l'etimologia romànica, que el que s'ha de descartar justament és el seu origen mossàrab i que el camí de l'aragonesisme és molt més planer i probable.

Coromines no va tenir oportunitat de contemplar el mapa de l'aragonès *gemecar* i les seves variants sordes, tot i que ja havia aparegut l'*ALEANR*, i es basava en la informació parcial, dispersa, de les monografies i vocabularis dialectals. La visió geolingüística d'una variant d'àrea força compacta que puja fins a les altes valls pirinenques d'Ascó i Echo i es prolonga dins territori gascó feia més que suspecte una hipòtesi sustentada en el mossàrab. Sembla que hi ha consens en l'acceptació d'aquesta influència per a certs topònims (*Muro, Campos, Llombai*, etc.); ara bé, pel que fa als apel·latius, hauríem de restringir-la a mots d'àrea reduïda, local, com podria ser, per exemple, *catxel* 'escopinya de gallet' (cast. *berberecho*), propi del delta de l'Ebre (Veny 1989); evidentment no és aquest el cas de *gemecar*.

D'altra banda, tenint en compte que dins el català, tret de les poblacions catalanòfones d'Aragó o de les de transició, l'àrea de la variant és exclusivament valenciana, la conclusió més acceptable és que es tracta d'un aragonesisme, més encara si l'aragonès, com veurem, ha conegut una tendència al manteniment de les sordes intervocàliques. El cas que estudio aquí s'adequa perfectament al mètode que havia preconitzat fa algun temps (Veny 1991: 104):

De l'exemple esmentat [*grill* 'llagost' / *grill cantador* 'grill'] es desprèn un mètode fàcil per a la identificació dels possibles aragonesismes del valencià: quan un element lingüístic apareix solament en aquest dialecte, i, en canvi, no es registra mai en els dialectes matrius septentrionals, ni antics ni moderns, i sí, per contra, en els aragonesos, podem pensar en una probable influència d'aquests. Geolingüística i documentació seran, doncs, les bases d'aquest mètode. Cal comptar evidentment amb l'entrebanc d'eventuals mossarabismes, envoltats de les conegudes boires.

He de reconèixer, tanmateix, que aquest entrebanc és cada vegada menor gràcies a la nova informació que es va recollint i que, en canvi, es fan més espesses i negres les boires del mossarabisme.

LA [K] DEL' ARAGONÈS

9. Com s'explica la [k] de l'aragonès? És un fet que aquest tendia al manteniment de les oclusives sordes intervocàliques -p-, -t-, -k-. No manquen els testimonis antics (*pocilca* < PORCILICA, *paco* < OPACU, *marito* < MARITU, etc.) i moderns (*ixucar* < EXSUCARE, *espícol* < SPICULU, *focaza* < FOCACIA, *foricá* < FURICARE, *melico* < UMBILICU, top. *Acuta* < ACUTA, etc.). Les seves isòfones actuals se centren en una àrea situada entre Biescas, Broto, Boltaña i la frontera francesa, però Alvar (1953: 174-176) troba restes d'aquesta habitud fonètica més al sud, on campen mots com *mielca* < *AMBELICA (cat. *pórca*, cast. *amelga*), *suco* < SUCU (cat. *suc*, cast. *jugo*), *paco* < OPACU (cat. *obaga*, cast. *umbría*), *allaca* (cat. *argelaga*, cast. *aliaga*, *aulaga*), a més d'alguns topònims (vegeu també Á. Conte *et al.* 1977: 57).⁷

No entraré en la discussió de les causes d'aquest manteniment d'oclusives: García de Diego no creia en la continuïtat del fenomen (per ex., *meligo* hauria passat a *melico* per analogia amb el sufix *-ico* i *gemecar* deuria la sorda a influx de *PLORAMICARE [García de Diego 1923: 280]); Saroïhandy, Rohlf s i Tovar pensaven en el bascoiberisme, negat, d'altra banda, per Elcock i Menéndez Pidal (vegeu Alvar 1953: 172-174). Aquest problema no té incidència en la qüestió ara estudiada. El fet és que l'aragonès manifesta una tendència a la conservació de les oclusives intervocàliques, frenada sens dubte a les àrees central i meridional per la penetració del castellà que, com el català i les llengües romàniques occidentals, practicava la sonorització -c- > -g-.

«GEMECAR» ILA NORMATIVA

10. Davant la tradició de *gemecar* en la *scripta* valenciana, el seu ús sovintejat en escriptors moderns dels tres subdialectes (valencià meridional, central i septentrional) així com la seva extensió geogràfica, no és estrany que la normativa regional l'hagi acollit, juntament amb derivats, en alguns diccionaris no suspectes de transgredir l'estàndard unitari de la llengua:

Ferrer Pastor 1985: «*Gemecar*. Fer gemecs, gemegar»; «*Gemecós*. Que exhala crits planyívols»; «*Gemecador*». Que gemeca».

Generalitat Valenciana 1995: «*Gemecar*. Gemegar»; «*Gemecador*. Gemegador».

CONCLUSIÓ

11. Després del que precedeix, sembla que podem arribar a aquestes conclusions:

1) La variant *gemecar* coneix una extensió pràcticament total en valencià, reflex d'una tradició escrita de més de cinc segles.

(7) Dels exemples adduïts per Alvar, caldria suprimir *Melica*, forma medieval del topònim *Màlaga*, freqüent també en el domini català (Veny 1988); i dels citats per Conte *et al.* s'hauria d'eliminar *capolar*, congènere del mateix mot català, que procedeix de *CAPPULARE, amb una labial geminada (DCEC s.v., García de Diego 1985, s.v.).

2) L'explicació a través del camp derivatiu, a partir de l'analogia amb *gemec*, podria ser considerada si tingués una àrea local, reduïda (com en el cas de *esternutar*), però invalida aquesta possibilitat la seva àmplia àrea, en català i en aragonès, així com la presència de *gemeco* en aragonès.

3) La hipòtesi mossarabista, enunciada amb certes reserves per Coromines, no té prou fonament per l'amplitud de la isoglossa tant en territori català com aragonès.

4) En canvi, el punt de partida aragonès fa llum sobre el problema, car:

(a) l'aragonès ha practicat el manteniment de les sordes intervocàliques, del qual *gemecar* és un exemple eloqüent;

(b) la documentació aragonesa és del segle XIV, anterior a la valenciana;

(c) així com l'aragonès *gemecar* (amb les seves variants) va prolongar-se per les terres murcianes com a conseqüència dels repoblaments, igualment s'hauria introduït en valencià a causa de la participació aragonesa en la colonització i dels seus ulteriors i constants aveïnaments;

(d) la presència a Andalusia (Almeria) no seria deguda a mossarabisme sinó igualment a l'expansió meridional aragonesa que, especialment en la part oriental, va ser significativa (Salvador 1953).

5) L'àmplia extensió de *gemecar* al País Valencià i el seu arrelament documental justificarien l'acceptació d'aquesta variant en l'estàndard oral lèxic i probablement en el diccionari general normatiu, d'acord amb l'aplicació d'un model de llengua composicional.

JOAN VENY

Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUILÓ = *Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster. Revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*, Barcelona, 1915-19.

ALADERN, J. (1904) *Diccionari popular de la llengua catalana*, Barcelona.

ALBA, I. (1986) *El habla de Ludiente*, Castelló.

ALC = A. GRIERA, *Atlas Lingüístic de Catalunya*, 8 vols., Barcelona, 1923-1964.

ALDC = J. VENY & LÍDIA PONS GRIERA, *Atlas Lingüístic del Domini Català, I. Introducció. 1. el cos humà. Malalties*, Barcelona.

ALDT = LI. GIMENO BETÍ, *Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, Barcelona, 1997.

ALEANR = M. ALVAR, *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja*, 12 vols., Zaragoza, 1979-1980.

- ALTET I RUATE, B. (1855) *Sen Vicent*, València.
- ALVAR, M. (1948) *El habla del Campo de Jaca*, Salamanca.
- (1953) *El dialecto aragonés*, Madrid.
- ANDOLZ, R. (1977) *Diccionario aragonés*, Zaragoza.
- ANTÓN ANDRÉS, Á. (2000) «De *ababol* a *zamburrio*. El habla del Rincón», *Ababol* (Ademuz), 21, pp. 21-24.
- BALLARÍN CORNEL, Á. (1971) *Vocabulario de Benasque*, Zaragoza.
- BORAO, J. (1908) *Diccionario de voces aragonesas*, Zaragoza.
- BRIZ, A. (1991) *El hablar de la comarca de Requena-Utiel*, València.
- COLL 1902 = J. L. Aliaga & M. L. Arnal, *Textos lexicográficos aragoneses de Benito Coll (1902-1903) presentados al Estudio de Filología de Aragón. Edición y estudio*, Zaragoza.
- CONTE *et al.* (1977) A. Conte, C. Cortés, A. Martínez, F. Nagore & C. Vázquez, *El aragonés: identidad y problemática de una lengua*, Zaragoza.
- CORRALES *et al.* = C. Corrales, D. Corbella i M. Á. Álvarez, *Tesoro lexicográfico del español de Canarias*, Las Palmas de Gran Canaria. [2ª ed.]
- Crit València* 1912 = *El Crit València. Semanari independent, lliterari y defensor del comers*, València.
- DCVB = A. M. ALCOVER & F. de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, 1930-1962.
- DECat = J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols, Barcelona.
- DCEC = J. COROMINAS, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, 1954.
- DRAE = Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española*, Madrid, 1984.
- ENA BORDONADA, A. E. (1977) «Aspectos del habla de Moyuela (Zaragoza) II. Palabras y costumbres», *Archivo de Filología Aragonesa*, 20-21, pp. 263-311.
- ESCRIG = J. Escrig, *Diccionario valenciano-castellano*, Valencia, 1851. [3ª ed., 1887]
- ESTEVE, J. (1489) *Liber elegantiarum*. Estudi preliminar per Germà Colón Doménech, Castelló de la Plana, 1988.
- FERRER PASTOR, F. (1985) *Diccionari General*, València.
- FEW = W. von WARTBURG, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, Leipzig/Berlin, Basilea, des de 1928.
- GARCÍA DE DIEGO, V. (1923) *Contribución al diccionario hispánico etimológico*, Madrid.
- (1985) *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid.
- GARCIA SORIANO, J. (1932) *Vocabulario del dialecto murciano*
- GARGALLO, J. E. (1987) *Una encrucijada lingüística entre Aragón, Valencia y Castilla: El Rincón de Ademuz*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- GARGALLO SANJOAQUÍN, M. (1985) «Notas léxicas sobre el habla de Tarazona y su comarca», *Archivo de Filología Aragonesa*, 36-37, pp. 417-571.

- GENERALITAT VALENCIANA (1995) *Diccionari valencià*, València.
- GUERRA NAVARRO, F. (1965) *Contribución al léxico popular de Gan Canaria*, Madrid.
- GUILLÉN, J. (1974) *El habla de Orihuela*, Alicante.
- HAENSCH, G. (1960) *Las hablas de la Alta Ribagorza (Pirineo aragonés)*, Zaragoza.
- IRIBARREN, J. M. (1952) *Vocabulario navarro*, Pamplona.
- KUHN, A. (1935) «Der hocharagonesische Dialekt», *Revue de Linguistique Romane*, 11, pp. 1-312.
- LABÈRNIA, P. (1839) *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona.
- LAMARCA, L. (1839) *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*, Valencia.
- LLATAS, V. (1959) *El habla de Villar del Arzobispo y su comarca*, Valencia.
- LÓPEZ-CHÁVARRI, E. (1907) *Cuentos lírics*, València.
- MARTÍNEZ MARTÍNEZ, F. (1912) *Còses de la meua tèrra (la Marina): primera tanda*, València.
- (1947) *Còses de la meua tèrra (la Marina): terça tanda y darrera*, València.
- MELER, P. et al. (1998) *Vocabulario del habla de Peralta de la Sal*, Zaragoza.
- MINDÁN, J. (1998) *Sentido y uso del habla de Calanda*, Calanda.
- MOLINER, M. (1973) *Diccionario de uso del español*, Madrid.
- MORALES SANMARTÍN, B. (1910) *Idilis llevantins*, Barcelona.
- MOTT, B. (2000) *Diccionario etimológico chistabino-castellano, castellano-chistabino*, Zaragoza.
- NEBOT, N. (1985) «El castellano-aragonés en tierras valencianas (Alto Mijares, Alto Palancia, Serranía de Chelva, Énguera y la Canal de Navarrés)», *Archivo de Filología Aragonesa*, 34-35, pp. 395-535.
- ORTUÑO, M. & C. ORTÍN (1999) *Diccionario del habla de Yecla*, Yecla.
- PALANCA I ROCA, F. (1859) *La millor raó, el trabuc*, València.
- PALAY, SIMIN (1961) *Dictionnaire du béarnais et du gascon moderne (Bassin Aquitain)*, Paris.
- PARDO, J. (1938) *Nuevo diccionario etimológico aragonés*, Zaragoza.
- PASCUAL TIRADO, J. (1935) *De la meua garbera*, Castelló de la Plana.
- PASTOR, J. (1827) *Breve vocabulario valenciano-castellano*, Valencia.
- PUIG-ESPERT, F. (1919) *Nits d'hivern*, València.
- QUILIS, A. (1960) «El habla de Albacete (Contribución a su estudio)», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 16, pp. 413-442.
- QUINTANA, A. (1976) «El aragonés residual del bajo valle de Mezquín», *Archivo de Filología Aragonesa*, 18-19, pp. 53-86.
- RETA, A. (1976) *El habla de la zona de Eslava (Navarra)*, Pamplona.
- ROJAS CLEMENTE, S. de (1815) *Diccionario* (ap. Torres Fornes 1903: 179-208).
- ROS, C. (1764) *Diccionario valenciano-castellano*, Valencia.
- ROVIRA I VIRGILI, A. (1914) *Diccionari català-castellà & castellà-català*, Barcelona.
- SALVADOR, G. (1953) «Aragonesismos en el andaluz oriental», *Archivo de Filología Aragonesa*, 5, pp. 143-164.

- (1960) «Catalanismos en el habla de Cúllar-Baza», *Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griera*, II, Sant Cugat del Vallès-Barcelona, pp. 335-342.
- SALVAT 1912 = *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona.
- SALVAT 1934 = *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana*, Barcelona.
- SÁNCHEZ-GIL, J. (1931) *Perque me done la gana!...*, València.
- SÁNCHEZ NAVARRETE, M. (1950) *El avar arrepentit*, València.
- (1945) *Dos milacres en un vol*, València.
- SANELO = J. Gulsoy, *El diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo. Edición, estudio de fuentes y lexicología*, Castellón de la Plana, 1964.
- SEGURA, J. C. (1996) *Estudi lingüístic del parlar d'Alacant*, Alacant.
- SEVILLA, A. (1919) *Vocabulario murciano*, Murcia.
- SIERRA SANGÜESA, O. (s.a.) *Vocabulario general de las Cinco Villas de Aragón*, treball mecanografiat.
- TORREBLANCA, M. (1976) *Estudio del habla de Villena y su comarca*, Alicante.
- TORRES FORNES, C. (1903) *Sobre voces aragonesas usadas en Segorbe*, Valencia.
- UMPHREY, G. U. (1907) «Aragonese texts now edited for the first time», *Revue Hispanique*, 16, pp. 275-287.
- VENY, J. (1978) *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona.
- (1988 [2001]) «De Màlica a les figues melenquines», in *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, III, pp. 177-194 (i reproduït a *Llengua i entorn natural*, Barcelona, 2001, pp. 56-76, d'on cito).
- (1989) «Catxel 'Cardium edule', un nou mossarabisme del català», in G. Holtus, G. Lüdi, M. Metzeltin (eds.), *La Corona de Aragón y las lenguas románicas. Miscelánea de homenaje para Germán Colón*, Tübingen, pp. 463-475.
- (1991) «Huellas aragonesas en los dialectos catalanes meridionales», in *Actas del I Congreso de Lingüista Aragoneses*, Zaragoza, pàgs. 89-102. [Versió catalana dins J. Veny, *Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona, 1991, pp. 99-114, d'on cito.]
- (1994) «La importación del fonema /χ/ en catalán», *Revista Española de Lingüística*, 24/1, pp. 1-19.
- ZAMORA VICENTE, A. (1943) «Notas para el estudio del habla albaceteña», *Revista de Filología Española*, 27, pp. 233-255.

